

Кисилюк Э. Н., Грищук Г. Н. Правовая природа выдачи лица, которое совершило уголовное правонарушение.

В статье проведен анализ правовой природы института выдачи лица, совершившего уголовное преступление, в международном и национальном законодательстве. Определено понятие «выдача лица, совершившего уголовное преступление», на нормативном и правоприменительном уровне.

Ключевые слова: экстрадиция, выдача лица, правовая природа, правовое обеспечение, нормативный уровень, правоприменительный уровень, уголовное производство.

Kisiliuk E. M., Grishuk G. G. Legal nature issuance person who committed a criminal offense.

The paper analyzes the legal nature of the institution issuing the person who committed the criminal offense of international and domestic law. The concept of issuing person who has committed a criminal offense in the regulatory and enforcement level.

Key words: extradition issuing entity, the legal nature, legal support, the normative level, enforcement level, a criminal offense.

Надійшла до редколегії 03.02.2015 р.

Олександр Дмитрович Комаров,
асистент
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

УДК 343.229

ФАКТИЧНА ПОМИЛКА У РОЗВИТКУ ПРИЧИННОГО ЗВ'ЯЗКУ

*У статті розглядаються питання щодо фактичної помилки у розвитку причинного зв'язку. Розглянуто існуючі в сучасній кримінально-правовій науці підходи до змісту помилки в розвитку причинного зв'язку та кваліфікації вчиненого за її наявності діяння. Доведено, що за випадків *dolus generalis* наявне різне психічне ставлення винного до двох самотійних вчинених ним діянь, а отже відсутня і помилка у причинному зв'язку. Запропоновані правила кваліфікації вчиненого за наявності помилки в розвитку причинного зв'язку та випадків *dolus generalis*.*

Ключові слова: фактична помилка, причинний зв'язок, умисел, помилка в розвитку причинному зв'язку, *dolus generalis*.

Чи не найбільш дискусійним аспектом у межах вчення про фактичну помилку в кримінальному праві виступає питання про виокремлення і значення

помилки в розвитку причинного зв'язку. У сучасній доктрині відомі неодно-стайні, а часом і діаметрально протилежні підходи до необхідності виокремлення такого різновиду омани взагалі та кваліфікації вчиненого за її наявності.

Проблеми помилки у розвитку причинного зв'язку досліджували З. Г. Алієв, Т. І. Безрукова, Ю. А. Вапсва, І. З. Геллер, В. Ф. Кириченко, І. Я. Козаченко, Л. М. Кривоченко, П. С. Матишевський, С. П. Мокринський, М. І. Панов, П. П. Пусторослев, О. І. Рарог, М. Д. Сергеевський, М. С. Таганцев, М. Б. Фаткулліна, В. А. Якушин тощо.

Метою статті є аналіз фактичної помилки у розвитку причинного зв'язку, відмежування її від зовні схожих видів омани та формулювання правил кваліфікації вчиненого за наявності такого різновиду помилки.

Фактична омана в розвитку причинного зв'язку в науці кримінального права трактується вченими занадто широко і неоднозначно. В. Ф. Кириченко розглядає три різновиди такої омани: 1) неправильне уявлення особи про механізм спричинення шкоди (при цьому і діяння і наслідок оцінюються винним правильно); 2) хибне усвідомлення винним розвитку причинного зв'язку, коли від діяння настає інший наслідок, який не охоплювався свідомістю винного; 3) помилка, коли винна особа, вважаючи злочинний результат вже досягнутим, вчиняє з вже іншою метою інше діяння, від якого результат насправді й настає [1, с. 64–71]. Заперечуючи йому, В. А. Якушин зазначає, що якщо особа, усвідомлюючи суспільну небезпечність бажаного результату, помиляється не в його якостях, а лише в розвитку причинного зв'язку, то така помилка не змінює форми вини і не виключає кримінальної відповідальності [2, с. 90]. О. І. Рарог визначає помилку у розвитку причинного зв'язку як неправильне розуміння особою причинно-наслідкової залежності між його діянням та суспільно небезпечними наслідками. При цьому вчений розподіляє таку помилку на два різновиди: коли наслідок настає від дій винної особи, спрямованих на її досягнення та від інших дій винного, спрямованих на досягнення іншої мети [3, с. 181–182]. З. Г. Алієв не розділяє помилку в наслідках вчиненого та у причинному зв'язку і виокремлює сім різновидів такої омани [4, с. 126–129].

На наше переконання, оскільки питання про причинний зв'язок завжди виникає лише у злочинах з матеріальним складом, і причинний зв'язок тісно пов'язаний з наявністю наслідків діяння, то й питання про помилку в причинному зв'язку постає лише в тих випадках, коли такі наслідки наявні. Недостатньо лише того, щоб шкода була спричинена. Необхідно, щоб шкода була спричинена саме діянням винного, тобто щоб був встановлений необхідний причинний зв'язок між діянням і заподіяною шкодою.

Саме з цих підстав важко погодитись з виокремленням помилки у причинному зв'язку за тих умов, коли наслідок настає не від дій винного. Так, якщо винний, бажаючи вбити потерпілого, дав йому отруту, а насправді смерть настала від наїзду на нього автомобіля, то неправильне усвідомлення винним розвитку причинного зв'язку (хоч би навіть він і вважав його наявним між власним діянням і смертю) немає жодного значення для вирішення питання про відповідальність. Кваліфікацію вчиненого як замаху на вбивство зумовлює

тут аж ніяк не помилка винного в розвитку причинного зв'язку, а відсутність суспільно небезпечних наслідків саме від його діяння (а відтак, і відсутність причинного зв'язку). Наслідки в цьому випадку настають через дію привхідної сили, яка в жодному зв'язку з діянням винного не перебувала.

Якщо ж через допущену помилку настає інший наслідок, ніж уявляв винний, то має місце не помилка в розвитку причинного зв'язку, а в злочинних наслідках. Так, якщо особа з метою нанесення тяжкого тілесного ушкодження завдає потерпілому удар ножем у стегно, а від цього настає смерть через кровотрату і відсутність своєчасної медичної допомоги, то ніякої помилки в причинному зв'язку тут немає. Особа правильно розуміє характер своїх дій, вірно усвідомлює їх наслідки у вигляді тяжкого тілесного ушкодження і механізм розвитку причинного зв'язку між нанесеним ударом та тяжким тілесним ушкодженням, втім, помилково оцінює можливі наслідки свого діяння як менш тяжкі, ніж вони виявилися насправді. Така помилка виключає умисел стосовно спричинення більш тяжкого наслідку, а відповідальність за необережне його заподіяння може наставати лише за наявності необережної форми вини.

Таким чином, значущою може бути лише помилка в оцінці реально існуючого причинного зв'язку від діяння винного. Встановлення ж значення такої помилки буде залежати від відповіді на питання, в яких саме межах, в якому обсязі особа має усвідомлювати розвиток причинного зв'язку при вчиненні умисного злочину.

Відповідь на це питання є предметом тривалих наукових пошуків. Так, ще П. П. Пустрослев вважав, що не всі можливі комбінації сил, що сприяють настанню наслідку, мають бути передбачені суб'єктом і що особа може розраховувати на сприяння певних сил у настанні наслідку, не усвідомлюючи точно ні того, як вони діють, ні за якими законами природи вони діють [5, с. 324-325]. І. З. Геллер справедливо зазначав, що людина часто може ні передбачати точно настання наслідків, ні зазначити, які саме умови викликали настання такого результату [6, с. 71]. С. П. Мокринський сформулював правило, згідно з яким для інкримінування особі діяння в якості умисного та закінченого злочину немає необхідності у передбаченні конкретного причинного зв'язку, достатньо лише передбачення його імовірності на підставі всіх відомостей, що охоплювалися свідомістю винного і були йому доступні [7, с. 370].

Схожі підходи застосовуються і в сучасному кримінальному праві. Наприклад, П. С. Матишевський зазначав, що для притягнення до кримінальної відповідальності за умисні злочини достатньо того, щоб винний передбачав розвиток причинного зв'язку хоча б у загальних, родових рисах і усвідомлював, що наслідки настануть саме від його діяння [8, с. 152]. Близькою до нього є позиція і О. І. Рарога, який вказує, що умисел припускає усвідомлення особою не всіх деталей, а лише загальних закономірностей розвитку причинного зв'язку [3, с. 181]. Аналогічного висновку доходить і Л. М. Кривоченко, яка вказує, що саме помилка особи в загальних рисах розвитку причинного зв'язку впливає на форму вини та відповідальність, тоді як помилка в деталях не має такого значення [9, с. 179-180].

Отже, помилка в механізмі розвитку причинного зв'язку, за якої наслідок настає саме від того діяння винного, яке було спрямоване на його спричинення, але іншим шляхом, ніж це уявляла собі особа, жодним чином не впливає на кримінальну відповідальність і кваліфікацію діяння, а вчинене слід оцінювати як закінчений злочин.

Так само не є значимою й омана в розвитку причинного зв'язку, за якої наслідки від діяння винного вже настали, а особа, помилково вважаючи їх такими, що не настали, продовжує вчиняти дії, спрямовані на їх досягнення. З цього правила, тим не менше, слід зробити один виняток. Іноді діяння, вчинене після реального настання наслідку, може свідчити про наявність кваліфікуючих ознак злочину.

Варто погодитись з позицією Т. І. Безрукової, яка вказує, що можливий лише один різновид значущої помилки у розвитку причинного зв'язку – коли особа вважає, що злочинний наслідок вже настав і вчиняє подальші дії з іншою метою і саме від цих дій він настає [10, с. 190]. Тобто є два діяння – умисне – стосовно наслідків, але таке, що не обумовило їх настання, і необережне, що їх викликало. Така ситуація в класичній школі кримінального права одержала назву *dolus generalis*.

Уже в дореволюційній кримінально-правовій науці була відсутня одностайність в оцінці такого різновиду помилки. І. З. Геллер сформулював загальне питання щодо оцінки *dolus generalis*: чи слід вчинюване розглядати як одне умисне діяння чи два: замах та необережне чи випадкове спричинення злочинних наслідків. При цьому домінуючою була саме теорія реальної сукупності злочинів, яку підтримували К. Г. Гейб, Бергер, Х. Р. Кьостлін, К. Й. Міттермайер, Бар [6, с. 83]. У сучасній науці аналогічний підхід застосовують О. І. Рарог [3, с. 181-182], З. Г. Алієв [4, с. 131-132], Ю. А. Вапсва [11, с. 152], М. Б. Фаткулліна [12, с. 119–125], Т. І. Безрукова тощо [10, с. 89–92]. На думку цих учених, за наявності *dolus generalis* відповідальність має наставати за замах на спричинення шкоди в сукупності з її заподіянням через необережність.

З критикою такого підходу виступав М. С. Таганцев, який наводив наступний приклад: якщо хтось, бажаючи позбавити потерпілого життя, зробив у нього постріл, який спричиняє смерть не одразу, а через певний проміжок часу, то він підлягає відповідальності за закінчене вбивство, а коли вбивця до настання смерті, з метою приховати сліди злочину, кидає труп у воду і буде встановлено, що смерть настала саме від діяння по приховуванню злочину, то замість посилення покарання воно має бути пом'якшене [13, с. 313]. Аналогічних міркувань доходить І. Я. Козаченко, який вказує, що у випадку кваліфікації за сукупністю в силу положень про обов'язкове зниження покарання за замах, остаточний розмір покарання, яке може бути призначене особі, необгрунтовано вийде меншим, ніж за закінчений злочин. Конструкція кваліфікації вбивства при *dolus generalis* як замаху на умисне вбивство та вбивства через необережність видається йому штучною [14, с. 165].

Безумовно, слід погодитись з тим, що караність діяння при *dolus generalis* навряд чи має бути нижчою ніж за випадків, коли помилка особи відсутня.

Однак межі караності жодним чином не мають визначати кваліфікацію вчиненого [15]. Кваліфікація має базуватись на правильному встановленні об'єктивних і суб'єктивних ознак учиненого.

Уявляється, що за випадків *dolus generalis* помилка в причинному зв'язку відсутня. Така омана може мати місце лише в тих випадках, коли вона стосується саме причинного зв'язку між конкретно вчиненим особою діянням і його наслідком. Між тим, за випадків *dolus generalis* реально наявні два діяння – перше з яких вчинюється особою умисно, але не призводить до бажаного результату, тоді як друге вже абсолютно не спрямоване на його досягнення. Більше того, особа не усвідомлює і суспільну небезпечність такого другого діяння, але саме воно перебуває в причинному зв'язку з наслідками. Психічне ставлення до двох діянь є абсолютно різним. І від кожного з них виникають самостійні «ланки» причинного зв'язку, розвиток яких по різному усвідомлюються винним. Якщо причинний зв'язок від першого діяння усвідомлюється особою, але не призводить до бажаного результату, то причинний зв'язок від другого не відображений у свідомості винного. Отже й об'єднувати діяння при *dolus generalis* в єдиний злочин видається навряд чи правильним. Більш обґрунтовано вказані діяння розглядати окремо. Саме тому за розглядуваної ситуації має місце не помилка в причинному зв'язку, а омана особи в суспільній небезпечності вчиненого, бо винний не усвідомлює здатність другого свого діяння призвести до настання наслідків, оскільки вважає їх такими, що вже настали від першого діяння. Отже, вчинене за наявності *dolus generalis* має кваліфікуватись, на наш погляд, як замах на вчинення злочину, який охоплювався свідомістю винного, і необережне чи випадкове заподіяння шкоди.

Додатковим аргументом на користь саме такого підходу служить і аналіз схожих за *об'єктивними* ознаками випадків. Так, уявимо ситуацію, коли винний порушив правила дорожнього руху і через необережність збив пішохода, який від наїзду помер. Вважаючи останнього ще живим і бажаючи приховати наїзд, винний скидає потерпілого в річку, прагнучи до того, щоб останній помер від утоплення. За таких умов, вочевидь, має місце посягання на непридатний об'єкт і вчинене кваліфікується як порушення правил дорожнього руху, що спричинило смерть, та замах на умисне вбивство з метою приховати інший злочин (ч. 2 ст. 286 Кримінального кодексу України (далі – КК) та ч. 2 ст. 15, п. 9 ч. 2 ст. 115 КК). Такий підхід в сучасній науці не викликає заперечень. Але й за таких умов є два діяння: перше – вчинене з необережності, що потягло злочинний наслідок, і друге, вчинене умисно, і від якого наслідок не настав. І ці діяння цілком обґрунтовано розглядаються окремо і причинний зв'язок встановлюється окремо щодо кожного з них. Видається, що випадки *dolus generalis* відрізняються від вищенаведених тільки послідовністю діянь: за *dolus generalis* спочатку має місце умисне діяння, а потім – необережне. Проте зміна послідовності діянь, на наше переконання, не може виступати підставою для того, щоб оцінювати і кваліфікувати вчинене при *dolus generalis* як єдиний злочин.

У судовій практиці вчинене при *dolus generalis* кваліфікується, тим не менш, як єдиний закінчений злочин. Так, А приблизно на початку травня

2012 р. завагітніла. На облік до лікарів не стала, вагітність стала приховувати від батьків, оскільки побоювалась, що вони виженуть її з дому. В один із днів в період з 25 січня 2013 р. по 1 лютого 2013 р. у нічний час А, коли її батьки вже спали, вийшла до туалету, що знаходився на подвір'ї домоволодіння, де у неї відбулися стрімкі пологи і вона народила дитину. Під час пологів дитина впала на підлогу туалету та закричала. У цей час А, яка боялась осуду своїх батьків, знаходилась в особливому психічному та фізичному стані, пов'язаному з пологами, умисно з метою позбавлення новонародженої дитини життя, в сараї, який розташований на території домоволодіння, взяла старий светр, у який в туалеті впеленала новонароджену дитину, закрила ніс та рот дитини, чим позбавила її можливості дихати. Після того, як дитина перестала подавати ознаки життя, вважаючи її мертвою, з метою приховати тіло, А поклала його в синтетичний мішок і перенесла тіло на території домоволодіння, після чого приблизно в 10-х числах лютого 2013 р. винесла мішок з тілом дитини з подвір'я в балку, де воно й було знайдено мешканцями села.

Смерть новонародженої дитини згідно з висновком комісійної судово-медичної експертизи наступила внаслідок асфіксії, пов'язаної з гострим кисневим голодуванням – гіпоксією, при перебуванні дитини в обмеженому замкнутому просторі (синтетичному мішку). Судом діяння винної було кваліфіковане за ст. 117 КК [16]. На нашу думку, така кваліфікація є хибною, бо смерть дитини настала від необережних дій потерпілої, спрямованих на приховування злочину, то й вчинене має бути кваліфіковане за ч. 2 ст. 15, ст. 117 та ч. 1 ст. 119 КК.

Таким чином, помилка в причинному зв'язку завжди має місце лише у випадках, коли особа неправильно усвідомлює його розвиток між своїм конкретним умисним діянням та його наслідками. За випадків *dolus generalis* наявна не помилка в причинному зв'язку, а різне психічне ставлення винного до різних декількох вчинених ним діянь, неусвідомлення суспільної небезпечності другого з яких виключає умисну форму вини стосовно нього. Тому вчинене за випадків *dolus generalis* належить кваліфікувати за сукупністю злочинів: як замах на спричинення певних наслідків та як необережне заподіяння цих наслідків.

Список літератури:

1. Кириченко В. Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву / В. Ф. Кириченко ; Ин-т права АН СССР. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – 96 с.
2. Якушин В. А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение / В. А. Якушин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 126 с.
3. Рарог А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / А. И. Рарог. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 304 с.
4. Алиев З. Г. Ошибка как особое обстоятельство оценки поведения субъекта преступления и ее уголовно-правовое значение : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Зияфат Гаджиевич Алиев ; Сургутский гос. ун-т ; науч. рук. В. П. Ревин , И. Н. Соловьев. – Сургут, 2007. – 213 с.
5. Пусторослев П. П. Русское уголовное право. Общая часть. Выпуск 1. Введение. Источники уголовного права. Преступление. – Юрьевъ : Типография К. Маттисена, 1907. – 552 с.

6. Геллер І. З. Ошибка человека и ее значение, при вменении деяния этого лица ему въ вину / І. З. Геллер. – Юрьевъ : Типография К. Маттисена, 1910. – 146 с.
7. Мокринский С. П. Наказание, его цели и предположения. Ч. 3. Каузальный и потенциальный моменты действия / С. П. Мокринский. – Томск : Паровая типо-литография П. И. Макушина, 1905. – С. 293–553.
8. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / П. С. Матишевський. – К. : А.С.К., 2001. – 352 с.
9. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
10. Безрукова Т. И. Фактическая ошибка: вопросы классификации и квалификации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Татьяна Ивановна Безрукова ; Уральская гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 2008. – 148 с.
11. Вапсва Ю. А. Ошибка в содержании субъективной стороны состава преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрий Альфонсович Вапсва ; Ун-т внутр. дел. – Х., 2000. – 184 с.
12. Фаткуллина М. Б. Юридические и фактические ошибки в уголовном праве (проблемы квалификации) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Маргарита Борисовна Фаткуллина ; М-во образования Российской Федерации ; Уральская гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 2001. – 199 с.
13. Таганцев Н. С. Курсъ русскаго уголовного права. Часть общая. Книга 1-я. Учение о преступлении. Вып. 2 / Н. С. Таганцев. – СанктПетербургъ: Типографія М. М. Стасюлевича, 1878. – 333 с.
14. Козаченко И. Я. Проблемы причины и причинной связи в институтах Общей и Особенной частей отечественного уголовного права: вопросы теории, оперативно-следственной и судебной практики / И. Я. Козаченко, В. Н. Курченко, Я. М. Злоченко ; отв. ред. Р. М. Асланов, А. И. Бойцов ; Ассоц. юрид. центр. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 791 с.
15. Комаров О. Д. Значення фактичної помилки винного під час призначення покарання / О. Д. Комаров // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 72. – С. 448–455.
16. Вирок Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 19 листопада 2013 року у справі № 182/8352/13-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35352780>

Комаров А. Д. Фактическая ошибка в развитии причинной связи.

*В статье рассматриваются вопросы, посвященные фактической ошибке в развитии причинной связи. Рассмотрены существующие в современной уголовно-правовой науке подходы к содержанию ошибки в развитии причинной связи и квалификации совершенного при ее наличии деяния. Доказано, что в случаях *dolus generalis* имеется разное психическое отношение виновного к двум самостоятельным совершенным им деяниям, а, следовательно, отсутствует и ошибка в причинной связи. Предложены правила квалификации содеянного при наличии ошибки в развитии причинной связи и в случаях *dolus generalis*.*

Ключевые слова: фактическая ошибка, причинная связь, умысел, ошибка в развитии причинной связи, *dolus generalis*.

Комаров А. D. The mistake of the causal relationship.

*The article deals with issues of the mistake of the causal relationship. The modern criminal law science approaches to the content of the mistake of the causal relationship and its significance to the qualification of the crime are described. It is proved that in cases of *dolus generalis* different mental attitude of the guilty person to two separate acts of his conduct exist. Consequently, in mentioned above cases mistake of the causal relationship does not have place. The rules of qualification of the crimes committed with the mistake of causation and in cases of *dolus generalis* are proposed.*

Key words: mistake of fact, causation, intent, mistake of the causal relationship, *dolus generalis*.

Надійшла до редколегії 04.02.2015 р.